

IJAN OLASOV

PITAJTE FILOZOFA

**Odgovori na vaša najvažnija,
neočekivana i sva
ostala pitanja**

Prevela
Jelena Kosovac

■ Laguna ■

Naslov originala

ASK A PHILOSOPHER

Ian Olosov

Text Copyright © 2020 by Ian Olosov

Published by arrangement with St. Martin's Publishing Group.

All rights reserved.

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

Za sve koji su pitali

Sadržaj

<i>Predgovor</i>	11
DEO I: Kosmička pitanja	15
Šta je filozofija?	17
Zašto postoji nešto a ne ništa?	22
Postoji li Bog?	25
Šta je smisao života?	28
Imamo li slobodnu volju?	30
Kako išta znamo o svetu izvan svoje glave?	34
Ako nam pretilo potpuno globalno zagrevanje, da li je onda moralno ispravno imati decu?	38
Kako mozak uzrokuje svesno iskustvo?	41
Zašto bih mario za bilo šta?	44
Koji je najbolji oblik državnog uređenja?	46
Da li je boja nešto subjektivno?	53
Da li je putovanje kroz vreme moguće?	57
Da li su ljudi po prirodi dobri ili loši?	60
Šta je nastalo prvo, mišljenje ili jezik?	63
Koliko uopšte znamo šta je dobro za nas?	67
Postoji li život posle smrti?	70
Jesu li nauka i religija kompatibilne?	73
Postoji li objektivna istina?	77
Šta je sreća?	82
Postoji li nesvesno?	89
Kako možemo da prevaziđemo dualizam?	92
Da li su prostor i vreme objektivno stvarni?	97
Zašto?	101

DEO II: Lična pitanja	109
Šta je ljubav?	111
Kada ima smisla voleti nekog?	112
Da li se ljudi rađaju kao heteroseksualni ili kao homoseksualni?	114
Šta dečaka čini dečakom?	117
Ako mi neko plati piće u baru, da li mu nešto dugujem?	121
Šta imućnija srednja klasa može da preduzme da ne upropasti kraj u koji se doseljava?	123
Trebalo li da dajem novac beskućnicima?	126
Ima li smisla nervirati se zbog nečeg što ne možemo da promenimo?	129
Kako se izboriti sa smrtnošću sopstvenih roditelja? ...	132
Kako se može voditi život ispunjen smislom kad odete u penziju?	136
Na osnovu čega nekog smatramo mentalno bolesnim? ..	139
Kada kupujete nešto iz siromašne zemlje, da li eksploatišete radnike te zemlje?	143
Da li je prihvatljivo držati ribice kao kućne ljubimce? .	148
Kada bi trebalo da verujemo stručnjacima?	151
Kako vaspitavati decu da postanu dobri ljudi?	156
Šta neku reč čini seksističkom?	160
Šta da radim kada ništa što uradim nema nikakvog značaja?	163
Trebalo li da živimo u sadašnjosti?	168
 DEO III: Pitanja za koja niste znali da vam treba odgovor	171
Da li je kečap smuti?	173
Ako ljudi nasele Mars, ko bi trebalo da poseduje zemlju na njemu?	175

Kako znate da je $1 + 1 = 2$?	179
Da li je piletina sa parmezanom autentično jelo?	182
Da li bi trebalo ubiti bebu Hitlera?	186
Mogu li biljke da misle?	189
Da li je budizam religija ili filozofija?	192
Kako nešto može da bude toliko loše da je dobro?	197
Da li žele bombone imaju isti ukus ljudima koji ih vole i ljudima koji ih ne vole?	200
Ako pokušate da napravite skulpturu vilin konjica koja na kraju izgleda kao pčela, da li je to skulptura vilin konjica ili pčele?	205
Zašto su jednostavnije teorije bolje?	209
Ako Supermen svoju moć crpi iz Sunca, zašto nije preplanuo?	213
Da li se išta događa zaista slučajno?	218
Na osnovu čega se smatra da je neko delo umetničko pozajmljivanje a ne originalno stvaranje?	221
Koja vam je omiljena životinja?	224
Bonus pitanje: Koji je najbolji način da sam počnem da učim filozofiju? Odakle da počnem?	227
<i>Reference i predlozi za čitanje</i>	230
<i>Izjave zahvalnosti</i>	238

Predgovor

Jednog aprilskog subotnjeg jutra 2016. godine – malo prohladnog, malo vlažnog, okružen cvećem – stavio sam tezgu na pijaci *Grand Army Plaza* preko puta glavnog ogranka Bruklinske javne biblioteke. Nekolicina profesora filozofije, diplomiranih studenata i ja sledećih nekoliko sati sedeli smo iza natpisa PITAJTE FILOZOFA i čekali da nam ljudi priđu i postave pitanja. Ubrzo su i počeli da ih postavljaju. Pitanja o bogu, predsedničkim izborima, o Ajn Rend, držanju ribica kao kućnih ljubimaca, moralnom obrazovanju, slobodi volje, o sudbini, smislu života i još poneka. I tako smo ponovo izneli našu filozofsku tezgu, a onda ponovo, i posle još nekoliko puta. U narednim godinama išli smo po celom Njujorku. Postavljali smo tezgu na pijacama, u prodavnicama, stanicama metroa, u parkovima, na književnim festivalima i uličnim bazarima. Teško je opisati koliko toga nam je donelo to iskustvo. Susreo sam se i razgovarao, nekoliko sekundi ili nekoliko sati, sa hiljadama uvrnutih, srdačnih, namćorastih, radoznalih, usamljenih, rastrojenih, punih entuzijazma, pričljivih, mudrih ljudi iz svih zamislivih slojeva društva. Svako

novo mesto gde smo stavljali filozofsku tezgu dovodilo nam je nove ljude, nova pitanja, nova saznanja, nove priče.

Počeo sam da postavljam tezgu *Pitajte filozofa* jer sam želeo da filozofija odgovori na potrebe običnih ljudi. Jeste važno ohrabriti ljude i omogućiti im da otkriju kakvi to problemi zaokupljaju profesionalne filozofe, ali podjednako je važno podstaći filozofe da saznaju kakvi problemi zaokupljaju one koji po zanimanju nisu filozofi, te im pomoći da se s problemima izbore.

U knjizi se izlažu odgovori, ili fragmenti odgovora, na razna, intrigantna pitanja koja su postavili posetioci filozofske tezge*, a sva ona zanimaju sve nas. Uokvireni i zasenčeni delovi u tekstu u kratkim crtama prikazuju neke konkretne okolnosti i prizore koji će vam pomoći da dočarate kako je to zaista izgledalo i koliko je celo iskustvo nezaboravno. Povremeno ćete vidati sličicu 🖐 koja označava imaginarnog učesnika u razgovoru i njegove odgovore i prigovore. Knjigu možete da čitate redosledom koji vam odgovara.

Deo magije svega što se događalo oko filozofske tezge teško je preneti na stranice knjige. Spontanost, razmenu misli, fanki teatar filozofije koja zapljuskuje ljude obuzete drugim stvarima. No nešto od toga jeste preneto. Nadam se da ovde izložena diskusija pokazuje da filozofija svakome može da bude korisna i pruži odgovore, da bude i nerazdvojni deo svakodnevnog života i da nas istovremeno prenese u neka sasvim drugačija razmišljanja.

* * *

Verujem u svaku tvrdnju koju sam izneo u knjizi. Takođe verujem da su u knjizi i neke netačne tvrdnje. U prvo verujem

* Manje-više. Neka pitanja postavili su posetioci a neka su iskrsla tokom razgovora s njima.

zato što sam ovaj rad pisao iskreno a u drugo zato što je filozofija teška, te sam otprilike dospeo do zdrave spoznaje o sopstvenim ograničenjima.

Verovatno naslućujete kuda ovo vodi. Ta verovanja su nedosledna; ne mogu sva biti istinita. A kad otkrijem da su neka moja verovanja nekonzistentna obično ih menjam dok ne prestanu da budu takva. Uostalom, verovanja su nešto što koristimo da bismo rasuđivali, a rasuđivanje sa nekonzistentnim informacijama je prava muka. Ako ne mogu biti ispravna sva verovanja u nekom skupu verovanja, to onda znači da barem jedno od njih mora biti pogrešno. Ali čak i ako bih ponovo temeljno pregledao sve svoje odgovore, ne bi mi to mnogo koristilo. Opet bih izneo gomilu tvrdnji i opet bih želeo da priznam da sam siguran da sam *negde* zabrljao. Imamo paradoks s kojim treba da izađemo na kraj.

Srećom – a možda nje ima i previše – to je paradoks sa finim, zgodnim rešenjem. Rešenje jeste da postoji *verovanje* i da postoji verovanje. Ili, pre će biti da postoji potpuno verovanje i verovanje iskazano u stepenima. Ako sam potpuno uveren u neke nedosledne tvrdnje, tada imam pune ruke posla. Ali ako samo u visokom stepenu verujem u mnoštvo toga, onda mogu i da u visokom stepenu verujem da je nešto od toga pogrešno.*

Sve to ilustruje nekoliko važnih stvari.

Prvo, filozofija u velikoj meri nastaje iz toga što mozgamo o nedoslednostima u sopstvenim verovanjima. Ponekad ćemo osnovanim i temeljnim rasuđivanjem uspeti da pronađemo izlaz iz nedoslednosti, ali ponekad ćemo morati da pronađemo odgovarajući način da ih uskladimo.

* Da biste to shvatili, zamislite da su vaša verovanja poput verovatnoće. Ako 95 procenata verujete u sto nezavisnih, zasebnih stvari, takođe ćete 99 procenata verovati i da je jedna od njih netačna.

Drugo, verujem u ono što sam napisao u ovoj knjizi, ali ne u sve. Kad imam osećaj da sam na ivici neiskrenosti ili prevelikog samopouzdanja, pomaže mi da sebe podsetim na to da me isto toliko zanima da podstaknem plodno filozofsko istraživanje koliko i da sa vama podelim tačne odgovore na neka filozofska pitanja.

Treće, kao i rasprava o paradoksu iznetom ovde u predgovoru, tako su i rasprave o problemima u ovoj knjizi mnogo kraće nego što bi trebalo da budu. Neprekidno se pojavljuju razumni prigovori koje ne razmatram, alternativne hipoteze koje ne istražujem, pojedinosti koje tretiram kao da su nevažne. Ali vi sigurno umete bolje od mene da smislite prigovore i ideje drugačije od mojih, pa zašto bih onda ja pokušavao da to činim umesto vas? U svakom slučaju, želeo sam da čitanje ove knjige bude ponajviše zabavno i nimalo dosadno.

Četvrto, kao i sve što sam već naveo, tako je i većina sadržaja ove knjige pozajmljena. Mnogo toga što je ovde rečeno već je rekao neko drugi. **Da bi knjiga ostala u granicama relativno pitke i da ne bih komplikovao, u dodatku knjizi naveo sam svu literaturu koju sam koristio, te predloge za dalje čitanje.**

I konačno, dotična pitkost mogla bi da ostavi pogrešan utisak da je sve o čemu smo govorili lako. Moram da vam saopštim, jasno i glasno, da je filozofija teška – prepuna je sumnji i ćorsokaka, nikad nije na čvrstom tlu, uvek je na ivici besmislenog ili irrelevantnog. No, filozofija je *samo* teška. Bavljenje njome nije nemogući poduhvat.

DEO I

Kosmička pitanja

Šta je filozofija?

Kada na prvom času filozofije pokušavam studentima da pružim neku predstavu o tome čime se filozofija bavi, izložim im razne primere filozofskih pitanja. Po pravilu, neko od studenata kaže nešto poput ovog: „Aha, mislite pitanja na koja zapravo nije moguće odgovoriti.“ Ali ja se opirem takvom određenju. Za početak, mnoga pitanja koja su se *nekad* smatrala filozofskim (pitanje je li materija beskonačno deljiva, na primer) postala su naučna pitanja. Ko može da kaže da pitanja u ovoj knjizi jednog dana neće postati naučna pitanja? (Mislim da neka od tih pitanja već spadaju u nauku ali da se sami naučnici iz nekih razloga nerado o njima izjašnjavaju.) Ipak, ima nešto u zapažanju tog studenta. Ne postoji opšta saglasnost – među profesionalnim filozofima ili u svetu uopšte – o tome šta su tačni odgovori na filozofska pitanja. A razlog nepostojanja saglasnosti nije (samo) činjenica da neki ljudi nisu dovoljno duboko i temeljno promislili o filozofskim pitanjima; u nekim slučajevima, razumni i dobro upućeni ljudi međusobno se ne slažu u vezi s tim koji je odgovor pravi.

Još jednu sugestivnu ideju, ali ne baš tačnu, o tome šta neko pitanje čini filozofskim, ilustruju smešne situacije koje se događaju oko tezge *Pitajte filozofa*. Obično nam svakog dana neko priđe da bi nam postavio pitanje o astrologiji, tumačenju snova, astralnoj projekciji ili o tome ko je ubio Džona Kenedija. Potrebno je malo truda da takva pitanja prevedemo na pitanja koja smatram filozofskim. (Šta nam popularnost astrologije govori o ulozi pripovedanja priča u našem životu? Kada je osnovano verovati u teoriju zavere?) Ali, pre svega, zašto ljudi uopšte misle da su takva pitanja filozofska? Delimično samo zato što se filozofi nisu mnogo bavili time kako da svoj rad predočavaju široj publici. Ali mislim da je i zato što ljudi imaju doživljaj, posve ispravan, da se filozofiji obraćate kada želite da saslušate ideje, i njihova obrazloženja, koje se nigde drugde ne shvataju ozbiljno. To je tačno u smislu da se filozofski argumenti često oslanjaju na artifičijelne misaone eksperimente.

(**digresija:** Neki od meni omiljenih misaonih eksperimenata:

Problem tramvaja: Ako tramvaj ili voz ide ka petoro ljudi koji su vezani za šine i pregaziće ih, a vi možete da povučete ručku i usmerite ga ka samo jednoj osobi koju će pregaziti, treba li da ga preusmerite sa petoro ljudi na jednog čoveka? Ako vidite da tramvaj ide ka petoro ljudi, a vi možete da gurnete jednu krupnu osobu koja će pasti na šine i zaustaviti tramvaj, da li treba to da uradite? Treba li odgovor na ta dva pitanja da bude isti, a ako ne treba, zašto ne treba?

Veo neznanja: Zamislite da znate sve što uopšte može da se zna o društvu u kome živite izuzev toga ko ste vi u tom društvu, kakav je vaš položaj

u njemu. Kakve promene biste uveli u osnovne zakone i institucije tog društva? Pošto ne možete da pregovarate da biste unapredili sopstvene interese, da li bi promene koje biste uveli nužno vodile ka pravednijem društvu?

Zemljina bliznakinja: Da li bi reč „voda“ značila isto na planeti koja je potpuno identična kao naša ali na kojoj tečnost koju ljudi tu nazivaju voda nije H_2O , već ima drugi sastav?

Nevidljivi baštovan: Postoji li razlika između vrta koji neguje baštovan kojeg je nemoguće opaziti i vrta koji ne neguje nijedan baštovan?

Nova zagonetka indukcije: Da su Englezi imali reč „grue“ koja znači „prvi put opaženo pre 2030. i zeleno ili nije opaženo pre 2030. i plavo“, da li bi činjenica što je sva sveža trava koju ste ikada videli „grue“, bila razlog da verujete da je sva trava „grue“?

Gedel i Šmit: Ako je sve što verujete o osobi koju nazivate Kurt Gedel zapravo istina o nekome ko vam je potpuno nepoznat a ime mu je Šmit, imate li onda mnoštvo pogrešnih verovanja o Gedelu ili mnoštvo istinitih verovanja o Šmitu?

Argument znanja: Ako je neko ceo život proveo u crno-belom svetu, ali zna sve što može da se zna o fizici, psihologiji i neuronauci opažanja boja, šta bi ta osoba saznala, ako bi uopšte išta saznala, kada bi prvi put videla crvenu jabuku?

„Zamrznut“ svet: U univerzumu podeljenom na tri dela, gde posmatračima sa strane jedan deo izgleda

kao da stoji potpuno nepomično pet minuta svake godine, drugi deo izgleda kao da je „zamrznut“ svake dve godine, a treći svake tri godine, da li pet minuta prolazi a da se tokom njih ništa ne dešava jednom u svakih šest godina?

Plutajući čovek: Da ste rođeni bez svih čula, da li biste i dalje imali svest o sebi?

Gigov prsten (prsten nevidljivosti): Da imate prsten koji bi vas činio nevidljivim kad ga nosite, da li biste postali grozna osoba zato što ste nevidljivi? Šta bi vas sprečilo da kradete, varate, uhodite i radite svakakve sebične stvari sada kada možete da prolazite nekažnjeno?

Denetovo pitanje „Gde sam ja?“: Ako bi vaš mozak iz daljine upravljao vašim telom preko sićušnih transmitera postavljenih na sve vaše nervne završetke, da li biste bili tamo gde je vaš mozak ili tamo gde vam je telo?

Getjeovi primeri: Ako je neko, a da vi to ne znate, utišao vaš telefon i vi čujete zvuk vlastitog telefona koji zapravo dopire od telefona u blizini, no istovremeno, potpunom slučajnošću, neko vas zaista zove, da li znate da vas neko zove?

Radikalno prevođenje: Ako ste s nekim ko govori jezik koji vam je potpuno nepoznat i ta osoba pokazuje prstom na zeca i kaže „gavagai“, kako znate da „gavagai“ znači zec a ne *neodvojivi deo zeca* ili *vremenski odsečak zeca* ili *svojestvo biti zec*?

završena digresija)

Tačno je i u smislu da određeni zaključci koje mnogi filozofi uveliko prihvataju (da niko nema svesna iskustva, da je protok vremena privid, da niko ništa ne zna) jesu ideje koje odbijamo da prihvatimo u svakodnevnom životu. U filozofiji, bar kada je relevantna, nije dovoljno naprosto odbaciti te ideje; prvo morate dobro da ih proučite.

Evo jednog načina za razmišljanje o filozofiji koji prilično dobro funkcioniše: ako nema opšte saglasnosti o tome koje izvore ili metode dokazivanja treba da koristimo za proučavanje nekog pitanja, onda je ono filozofsko. Mislim da to važi za sva filozofska pitanja o kojima se raspravlja u ovoj knjizi. Time bi se objasnilo i zašto ljudi imaju osećaj da nije moguće odgovoriti na filozofska pitanja, zašto ima pitanja koja ostaju za neko buduće vreme, zašto o svakoj temi mogu da se postave filozofska pitanja i zašto je u filozofiji važna vrlina biti otvorenog uma.

Ipak, to nije baš sasvim tačno. Postoje ustanovljene metode istraživanja u logici i istoriji filozofije, a ako je nešto nerazdvojni deo filozofije to su ove dve oblasti. Zatim, ni u fizici, istoriji i psihologiji ne postoji opšta saglasnost o tome kako proučavati neke teške probleme. Ali, ovo je najbolje što mogu da ponudim. Ako znate bolji način da se objasni šta je filozofija, pošaljite mi obrazloženje u mejlu.

Postavili smo tezgu *Pitajte filozofa* i na nju stavili činiju punu ceduljica sa filozofskim pitanjima, činiju punu ceduljica sa misaonim eksperimentima i činiju punu slatkiša. Pri kraju vrelog letnjeg dana činija sa slatkišima je bila potpuno ispražnjena. Jedan posetilac je pogledao praznu činiju sa slatkišima i upitao nas: „Je li ovo ne-kakva metafora filozofije?“ E, to je zbolelo.

Zašto postoji nešto a ne ništa?

Kada sam bio sasvim mali imao sam jedan nezaboravni napad besa. Za doručak sam tražio jaja na oko, ali sam mislio da se jaja na oko nazivaju kajgana. I tako sam tražio kajganu, dobio kajganu i dobio napad besa. Kada su mi roditelji ponudili jaja na oko, napad besa se samo nastavio. Ja nisam želeo tek jaja na oko; ja sam želeo i da se jaja na oko zovu kajgana. Od svojih roditelja sam tražio, verovatno ne poslednji put, više nego što mogu da mi daju.

Dakle, zašto uopšte postoji nešto? Na prvi pogled, čini se da to zahteva kauzalno objašnjenje. Otud pitanje može da se izloži i ovako: šta je uzrokovalo postojanje prvih stvari? Logički je moguće da su prve stvari uzrokovale sopstveno postojanje ili da je njihovo postojanje uzrokovalo nešto što se pojavilo posle njih. Ali hajde da stavimo na stranu te mogućnosti. (Jedan razlog da to učinimo jeste što one do krajnosti rastežu koncept kauzaliteta, biće do njegovog pucanja. Drugi je ovaj: ako stvari mogu da budu uzrok svog sopstvenog postojanja ili da njihovo postojanje uzrokuju kasniji događaji, onda je nejasno zašto se to stalno ne događa.) U tom slučaju,

jedini neposredni odgovor koji nam preostaje jeste da je nešto prethodilo prvim stvarima i da je bilo uzrok njihovog postojanja. Ali to je besmisleno. Ako je nešto prethodilo prvim stvarima, onda one ne bi bile prve stvari. To je kao kad bismo pitali „Kako se zove treći sin Bila Klinton?“ Na to pitanje ne postoji nijedan odgovor, ne zato što je pitanje teško nego zato što pretpostavlja nešto lažno.

✎ Razume se da ne postoji nikakvo kauzalno objašnjenje početka sveta. Ali to nije ono što mene zanima.

Tačno je da kauzalna objašnjenja nisu jedina vrsta objašnjenja. Matematičke činjenice (kao što je činjenica da je $2 + 2 = 4$) možemo da objasnimo tako što ih dedukujemo na nama shvatljiv način iz intuitivno usvojenih aksioma (kao što su Peanovi aksiomi aritmetike*). Objašnjavamo specijalne zakone prirode (kao što su Keplerovi zakoni kretanja planeta) tako što pokazujemo kako slede iz opštijih zakona (kao što su Njutnov zakon gravitacije i zakoni kretanja). Možemo da objasnimo postupak ili verovanje u kategorijama razloga i argumenata koji ih podržavaju, a neku osobinu ili organizam pozivanjem na njihove funkcije. Komplikovane ideje možemo da objasnimo tako što ćemo ih izložiti poznatim terminima ili iskoristiti slikovite analogije ili primere. Ali jasno je da ovde nije reč o pitanju koje traži odgovor u vidu toga da se činjenica postojanja nečeg dedukuje iz matematičkih principa ili zakona prirode ili pak da se samo pitanje preformuliše tako da bude razumljivije – ili išta ma i nalik tome. Pitanje iziskuje objašnjenje, ali ne bilo kakvu vrstu

* Nije vam potrebno da poznajete Peanov rad u aritmetici da biste ovde shvatili poentu, ali pogledajte stranu 180 za detaljnije objašnjenje.

objašnjenja, ne neko koje je svako čuo ili bi mogao da prepozna. Kao i tražiti jaja na oko koja se nazivaju kajgana, čini se da i ovo pitanje znači tražiti više nego što je u ičijoj moći da nam pruži.

Ako činjenica da nešto uopšte postoji ne može zadovoljavajuće da se objasni ni na jedan način na koji objašnjavamo druge stvari, to je zanimljivo. Ukoliko nas pitanje naprosto vodi ka tom zaključku, vredí ga postaviti.

Konačno, nešto što objašnjenja čine jeste i to da nam pružaju osećaj smirenosti ili osećaj da razumemo stvari. Objašnjenja tražimo kad se osećamo zbunjeno ili izgubljeno. Moguće je da je ovo pitanje samo zahtev za *nečim* što nam daje osećaj da razumemo činjenicu da nešto postoji. U tom slučaju, pitanje nema samo jedan tačan odgovor: ono što vašem susedu pruža osećaj razumevanja možda ne pruža vama. A podrazumeva se da vam ja ne mogu reći šta će vama u ovom slučaju pružiti osećaj razumevanja jer ne znam ko čita ovo, ne poznajem vas. To morate sami da otkrijete.

Iz diskusije je vidno izostavljeno svako spominjanje Boga, koji se obično spominje u ovom kontekstu. Mislim da Bog ne može da nam pomogne da odgovorimo na ovo pitanje, delimično iz razloga koje sam naveo gore u tekstu. Ali postoji još jedan važan razlog što izostavljam Boga iz ove priče...

Postoji li Bog?

Bog (ili bog, ako niste pristalica monoteizma) jeste svemoćno, sveznajuće biće koje želi samo najbolje za svet. Da takvo biće postoji, svet bi bio savršen. Svet nije savršen. Dakle, Bog ne postoji. 😞😞😞

✎ Slažem se da svet nije savršen. Ali ko je rekao da je Bog svemoćno, sveznajuće biće koje želi najbolje za svet? Čini se da je ovakvo shvatanje Boga na silu skrojeno da bi dotičan argument funkcionisao. U svakom slučaju, to nije moj Bog.

Pošteno! Razni ljudi na umu imaju različite ideje kada govore o Bogu, što i jeste deo problema.

No postoji način da ga zaobiđemo. Šta god je to što (većina?) ljudi ima na umu kada govori o Bogu, govori o nečemu za šta je uvereno da ima smisla obožavati. Šta znači obožavati, štovati? Obožavati nešto znači potpuno potčiniti sopstvenu volju tom nečemu jer to nešto mnogo više uvažavate

i u to imate mnogo više poverenja nego što uvažavate sebe i verujete sebi i sopstvenom sudu.*

Ali ima li ikada smisla tako potčiniti sopstvenu volju nečemu? Za početak, to je nekako nedostojanstveno. Takođe u velikoj meri rizikujete da se pokorite nečem pogrešnom. Ima nekoliko istorijskih primera kada su se ljudi, da tako kažemo, kladili na pogrešnog Boga. Čak i da Bog *jeste* biće kome se apsolutno može verovati, *vi* niste, pa zato ne bi trebalo da budete toliko sigurni u svoj sud o Bogu kao dostojnom apsolutnog poverenja kome ste se potpuno pokorili. Prema tome, nema smisla išta obožavati. Dakle, Bog ne postoji.

Ima i nešto dobro u ovoj priči: i dalje možete da odlazite u crkvu, džamiju, hram, sinagogu ili gde god već želite i da učestvujete u verskim obredima. Pitanje o postojanju Boga nije pitanje o tome jesu li vaši verski *običaji* greška. Učestvovanje u zajedničkim običajima, pripovedanje priča, učestvovanje u ceremonijama, praznicima sa ritualnom muzikom i služenjem hrane – sve to zadržava vrednost i značaj i u odsustvu Boga. Uostalom, Božić je svejedno zabavan čak i pošto ste otkrili (upozorenje za one koji to još ne znaju!) da Božić Bata ne postoji.

* To nije očigledno. Obožavati nešto jeste način da se to nešto izuzetno visoko vrednuje, što je sasvim jasno, ali zašto uvoditi potčinjavanje u taj odnos? Pa, zato što nekako moramo da uzmemo u obzir da štovanje nije odnos između jednakih. Bez obzira na to koliko volim svoju partnerku, samo je metafora ili hiperbola ako joj kažem da je obožavam. Čini mi se da ideja potčinjavanja podrazumeva suštinsku i nepromenljivu hijerarhiju koja je ugrađena u ideju obožavanja.

Do filozofske tezge je došao tinejdžer u pratnji mame koja očito nije želela da on bude tu. Pitao nas je da li postoji Bog. Rekao sam mu jednu ili dve rečenice, verziju odgovora koji sam ovde izložio. Na licu tinejdžera pojavio se širok osmeh, a mami se otelo nešto između teškog uzdaha i prigušenog plača. Možda nisam smeo baš toliko da uživam u tome koliko sam uživao.

Šta je smisao života?

Ne znam, ali nije ni važno.

Pretpostavimo da otkrijete da su kreacionisti u pravu – da je ljudska bića na Zemlju dovela grupa vanzemaljaca farmera. Želeli su da naselimo planetu, da se rađamo i množimo da bi nas oni jeli. Što se više razmnožavamo i postajemo sve ukusniji, tim bolje.

Ako bi ova priča bila tačna, vaš život i ljudski život uopšte imao bi jasnu svrhu: smisao našeg života je da pomognemo vanzemalcima da se hrane. I šta s tim? Ne bi bilo posebno utešno ili korisno otkriti da ste namenjeni tome da pomognete ishrani vanzemaljca. Čak i ako to jeste vaša svrha, ipak ne znači da *treba* da pomognete vanzemalcima da se prehrane. (Ako ništa drugo, treba da se trudimo da *sprečimo* vanzemaljce u nameri da nas pojedu.) Poenta je da čak i ako vaš život ima smisla, otkrivanje tog smisla ne bi imalo emocionalni ili praktični značaj koji najčešće smatramo da ima.

Šta *bi*, onda, imalo emocionalni i praktični značaj? Ljudi su skloni razmišljanju o smislu života kada nisu zadovoljni vlastitim načinom života ili kada osećaju da su izabrali

pogrešno zanimanje ili da su težili ostvarivanju pogrešnih ciljeva. Od smisla života, šta god bio, očekuje se da pruži usmerenje ljudima koji se suočavaju s takvim situacijama. I gde možete da pronađete usmerenje ka smislu vlastitog života? Pročitajte psihološka istraživanja o tome šta nas čini zadovoljnim poslom kojim se bavimo; bar u nekima se ukazuje na to da su ljudi obično zadovoljniji svojim poslom kada imaju priliku da budu u interakciji sa drugim ljudima, kada imaju znatan stepen autonomije, kada autonomiju koriste da iskažu neka posebna umeća i kada veruju da rade za organizaciju koja svet čini boljim. Ali vama to možda nije dovoljno. Ako mislite da vaš rad nešto malo doprinosi tome da svet bude bolji, a vi želite da činite *mnogo* toga dobrog – (a) to je veoma lepo i (b) čestitam! Vi ste u suštini altruista. Ako ne znate šta to znači, potražite reč na internetu.

Imamo li slobodnu volju?

Što je čudno pitanje. Ako zbog nekog filozofskog problema mnogi ljudi (koji inače ne pate od nesanice) noćima ne spavaju, najčešće je reč o problemu koji se da iskazati jednostavnim jezikom.* Ali problem slobode volje vrti se oko stručnog žargona – fraze „slobodna volja“. Kako ćemo odgovoriti na pitanje uveliko zavisi od toga kako odlučujemo da definišemo „slobodnu volju“. Izložiću neke od mogućih definicija i sledstvenih odgovora.

Definicija # 1

Sloboda volje je sposobnost da se donose odluke.

Da, imamo slobodnu volju jer stalno donosimo razne odluke. Recimo, mama sklona ćaskanju ode u supermarket. Dok je

* Mada, što više razmišljam o tome, to mi se čini pogrešnijim. Ljudi su dolazili do filozofske tezge sa *mnogo* žargonskih ili školskih filozofskih pitanja – o subjektivnosti, objektivnosti, dualizmu, normativnosti, i tako dalje. Ko zna zašto je tako? Možda je to simptom dubljeg problema, toga što ljudi misle da je razgovor o filozofiji razgovor o tome šta su neki filozofi mislili i misle.